

Σχετική Υπεραξία

Μέχρι τώρα ο αναγκαίος χρόνος εργασίας, δηλαδή το μέρος της εργάσιμης ημέρας κατά το οποίο αναπληρώνεται η αξία της εργατικής δύναμης που πληρώνει το κεφάλαιο θεωρείτο σταθερό μέγεθος. Βάσει αυτής της παραδοχής, το ποσοστό της υπεραξίας εξαρτάται από τον επιπλέον χρόνο εργασίας που δουλεύει ο εργάτης ή αλλιώς χρόνο υπερεργασίας ο οποίος θεωρείτο μεταβλητός όπως και η συνολική εργάσιμη ημέρα.

Από εδώ και πέρα θα θεωρήσουμε τη συνολική εργάσιμη ημέρα ως σταθερό μέγεθος έστω 8 ώρες.

α---β---γ

Η γραμμή αγ παριστάνει μια δώρη εργάσιμη ημέρα που χωρίζεται σε 4 ώρες αναγκαίας εργασίας (αβ) και 4 ώρες υπερεργασίας (αγ). Τίθεται λοιπόν το ερώτημα: *είναι δυνατή η αύξηση της υπεραξίας που παράγεται και του ποσοστού της χωρίς να αυξηθεί η εργάσιμη ημέρα; Μπορεί να αυξηθεί η υπερεργασία όταν ο συνολικός ημερήσιος χρόνος εργασίας είναι σταθερός;*

Όπως φαίνεται εύκολα από το παραπάνω σχήμα κάτι τέτοιο θα ήταν δυνατό μόνο αν μειωνόταν ο αναγκαίος χρόνος εργασίας, αν δηλαδή μετατοπιζόταν το σημείο β προς τα πίσω π.χ. στο σημείο β', όπου ο αναγκαίος χρόνος εργασίας θα είναι τώρα π.χ. 2 ώρες και ο χρόνος υπερεργασίας 6 ώρες.

α--β'-----γ

Και σε αυτή την περίπτωση η εργάσιμη ημέρα είναι δώρη μόνο που τώρα το ποσοστό της υπεραξίας είναι 300% αντί 100% που ήταν προηγουμένως. Αυτό που αλλάζει δεν είναι πια η διάρκεια της εργάσιμης ημέρας αλλά ο χωρισμός της σε αναγκαία εργασία και υπερεργασία.

Για να είναι όμως δυνατό κάτι τέτοιο θα πρέπει να μειωθεί η αξία της εργατικής δύναμης. Όπως είναι όμως γνωστό από τα προηγούμενα, η αξία της εργατικής δύναμης είναι ίση με την αξία των μέσων συντήρησης που είναι αναγκαία στον εργάτη κάθε μέρα. (Όπως γνωρίζουμε βέβαια η έκταση των αναγκών και ο τρόπος ικανοποίησής τους είναι ιστορικό προϊόν της ταξικής πάλης, περιλαμβάνει πολιτισμικούς και ηθικούς παράγοντες και διαφέρει από χώρα σε χώρα. Ωστόσο, εδώ θα θεωρήσουμε ότι οι ανάγκες του εργάτη και της οικογένειάς του είναι συγκεκριμένες.)

Αν π.χ. η ημερήσια αξία της εργατικής δύναμης που αντιστοιχεί στην αξία των μέσων συντήρησης που του είναι απαραίτητα (φαγητό, ρούχα, διασκέδαση, βιβλία, κλπ) είναι 40 ευρώ και μία ώρα εργασίας αντιστοιχεί σε ποσότητα χρήματος 10 ευρώ, ο αναγκαίος χρόνος εργασίας που απαιτείται για την αναπλήρωση της αξίας της εργατικής δύναμης καθημερινά είναι 4 ώρες. Αν θεωρήσουμε μια εργάσιμη ημέρα 8 ωρών, ο χρόνος υπερεργασίας είναι 4 ώρες και το ποσοστό υπεραξίας 100%.

Εδώ δεν θα εξετάσουμε την περίπτωση που ο καπιταλιστής πληρώνει τον εργάτη κάτω από την αξία της εργατικής του δύναμης π.χ. 30 ευρώ, όταν δηλαδή η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης του εργάτη είναι μειωμένη καθώς δεν θα μπορεί να αγοράσει όλα τα εμπορεύματα που του είναι απαραίτητα. Ο Μαρξ δεν εξετάζει τη συνηθισμένη αυτή τακτική περιστολής του μισθού από τους καπιταλιστές γιατί θέλει να αποδομήσει την ιδεολογία της αστικής πολιτικής οικονομίας, σύμφωνα με την οποία τα όλα εμπορεύματα, και επομένως και η εργατική δύναμη, ανταλλάσσονται στην αξία τους, με τους δικούς της όρους και να δείξει πως η εκμετάλλευση της εργασίας μπορεί να ενταθεί στα πλαίσια της ανταλλαγής

ισοδυνάμων, παρότι αναγνωρίζει το σημαντικό ρόλο που παίζει η μέθοδος της περιστολής του μισθού κάτω από την αξία της εργατικής δύναμης στην πραγματική του κίνηση.

Υπό αυτούς τους όρους, ο μόνος τρόπος που υπάρχει για την μείωση του αναγκαίου χρόνου εργασίας είναι η μείωση της αξίας των αναγκαίων μέσων συντήρησης. Στο παράδειγμα μας αυτό μεταφράζεται στο ότι π.χ. η αξία της εργατικής δύναμης πέφτει από 40 σε 35 ευρώ, δηλαδή ότι πλέον παράγεται μέσα σε 3,5 και όχι σε 4 ώρες. Και αυτό είναι δυνατό μόνο με την αύξηση της παραγωγικής δύναμης ή αλλιώς παραγωγικότητας της εργασίας. Π.χ. ως θεωρήσουμε ότι ο εργάτης χρειάζεται κάθε μέρα να τρώει 1 πακέτο μακαρόνια το οποίο παράγεται σε 1 ώρα και η αξία του είναι επομένως 10 ευρώ.¹ Αν διπλασιαστεί η παραγωγική δύναμη της εργασίας που παράγει μακαρόνια έτσι ώστε 1 πακέτο μακαρόνια να παράγεται σε μισή ώρα η αξία του πλέον θα πέσει σε 5 ευρώ και η αξία της εργατικής δύναμης του εργάτη θα πέσει από 40 σε 35 ευρώ. Για να είναι δυνατή όμως αυτή η αύξηση της παραγωγικότητας είναι απαραίτητη η αλλαγή είτε στα **μέσα εργασίας** (π.χ. εισαγωγή καλύτερων μηχανών που παράγουν πιο γρήγορα τα μακαρόνια) είτε στη **μέθοδο εργασίας** (π.χ. εισαγωγή της αλυσίδας παραγωγής) ή και στα δύο μαζί. Όπως λέει ο Μαρξ, πρέπει να γίνει μια **επανάσταση στους όρους παραγωγής**, δηλαδή στον τρόπο παραγωγής και επομένως στην ίδια την **εργασιακή διαδικασία** που να συντομεύσει τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας για την παραγωγή ενός εμπορεύματος. Πλέον, σε 1 ώρα εργασίας παράγονται 2 πακέτα μακαρόνια, δηλαδή η ίδια ποσότητα εργασίας αντιστοιχεί σε μια μεγαλύτερη ποσότητα αξιών χρήσης, ενώ η αξία του ενός πακέτου μακαρόνια πέφτει στο μισό.

Όσο εξετάζαμε την παραγωγή της υπεραξίας μέσω της παράτασης της εργάσιμης ημέρας μπορούσαμε να θεωρούμε δοσμένο τον τρόπο παραγωγής. Το κεφάλαιο έβρισκε έτοιμη την εργασιακή διαδικασία και απλώς παρέτεινε τη διάρκειά της. Τώρα όμως που εξετάζουμε την παραγωγή της υπεραξίας όπου η αναγκαία εργασία μετατρέπεται σε υπερεργασία μέσω της μείωσης της αξίας της εργατικής δύναμης αυτό δεν αρκεί. Πρέπει το κεφάλαιο να ανατρέψει του **τεχνικούς και κοινωνικούς** όρους της εργασιακής διαδικασίας, δηλαδή του ίδιου του τρόπου παραγωγής προκειμένου να ανεβάσει την παραγωγικότητα της εργασίας και να συντομεύσει το μέρος της εργάσιμης ημέρας που είναι απαραίτητο για την αναπαραγωγή της αξίας της εργατικής δύναμης. Η υπεραξία που παράγεται με επέκταση της εργάσιμης ημέρας ονομάζεται από τον Μαρξ **απόλυτη υπεραξία** ενώ η υπεραξία που παράγεται από τη μεταβολή στη σχέση αναγκαίας εργασίας και υπερεργασίας μέσω της συντόμευσης του αναγκαίου χρόνου εργασίας ονομάζεται **σχετική υπεραξία**.

Για να μπορεί να μειωθεί η αξία της εργατικής δύναμης πρέπει η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας να αγκαλιάσει κλάδους παραγωγής που τα προϊόντα τους καθορίζουν την αξία της εργατικής δύναμης, δηλαδή ανήκουν στα συνηθισμένα μέσα συντήρησης ή μπορούν να τα αντικαταστήσουν. Η αξία όμως ενός προϊόντος δεν καθορίζεται μόνο από την ποσότητα εργασίας που του δίνει τη μορφή του αλλά και από την ποσότητα εργασίας που περιέχεται στα μέσα παραγωγής του και μεταφέρεται σε αυτό κατά ένα μέρος. Π.χ. η αξία ενός πακέτου μακαρόνια δεν εξαρτάται μόνο από την εργασία του εργάτη στο εργοστάσιο αλλά και από την αξία του σιταριού και από την αξία των μηχανημάτων που περνάει στο προϊόν μέσα από τη φθορά τους. Έτσι, η αξία της εργατικής δύναμης μειώνεται επίσης και με την αύξηση της παραγωγικότητας και το φθίνεμα των εμπορευμάτων στους κλάδους που προσφέρουν τα υλικά στοιχεία του σταθερού κεφαλαίου, τα μέσα εργασίας και το υλικό εργασίας για την παραγωγή των αναγκαίων μέσων συντήρησης. Αντιθέτως, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας σε κλάδους που δεν προσφέρουν ούτε αναγκαία μέσα συντήρησης, ούτε μέσα παραγωγής για την κατασκευή τους αφήνει ανεπηρέαστη την αξία της εργατικής δύναμης (π.χ. βιομηχανία όπλων, αν και γνωρίζουμε πως τεχνολογικές καινοτομίες ή αλλαγές στη μέθοδο εργασίας που γίνονται σε τέτοιους κλάδους μεταφέρονται αργά ή γρήγορα και σε κλάδους που ανήκουν στο κύκλο των μέσων συντήρησης).

¹ Στο παράδειγμα αυτό θεωρούμε ότι δε γίνεται μεταφορά αξίας από τα μέσα και το υλικό εργασίας στο παραγόμενο εμπόρευμα.

Όπως είναι προφανές η αξία της εργατικής δύναμης καθορίζεται από ένα σύνολο από μέσα συντήρησης και επομένως η αύξηση της παραγωγικότητας σε έναν ιδιαίτερο κλάδο, π.χ. την παραγωγή τζιν τη μειώνει μόνο αναλογικά. Η συνολική μείωση της αξίας της εργατικής δύναμης προκύπτει από το άθροισμα των συντομεύσεων του χρόνου εργασίας σε κάθε ξεχωριστό κλάδο παραγωγής (μακαρόνια, τζιν, βιβλία, κλπ).

Εντούτοις, ο ατομικός καπιταλιστής που δραστηριοποιείται σε έναν συγκεκριμένο κλάδο παραγωγής δεν βάζει σε καμία περίπτωση ως στόχο την ελάττωση της αξίας της εργατικής δύναμης που αυξάνει την παραγόμενη υπεραξία για το κεφάλαιο συνολικά. Θα ήταν παράξενο να έμπαινε στη διαδικασία να εφαρμόσει τεχνολογικές καινοτομίες, αναδιοργάνωση της εργασιακής διαδικασίας, κλπ προς όφελος του συνολικού κεφαλαίου αν δεν είχε κάποιο ιδιαίτερο συμφέρον να το κάνει. Αν συμβάλλει σε αυτή τη μείωση το κάνει επειδή εξαναγκάζεται στα πλαίσια του ανταγωνισμού στην αγορά. Ωστόσο, όπως λέει ο Μαρξ, ο ανταγωνισμός στην αγορά αποτελεί μόνο τη φαινομενικότητα της καπιταλιστικής σχέσης που για να αναλυθεί επιστημονικά και να κατανοηθεί είναι απαραίτητη η κατανόηση της λεγόμενης «εσωτερικής φύσης του κεφαλαίου» δηλαδή του νόμου της αξίας. **Είναι επομένως οι εσωτερικοί νόμοι της καπιταλιστικής παραγωγής που εμφανίζονται στην εξωτερική κίνηση των κεφαλαίων ως αναγκαστικοί νόμοι του ανταγωνισμού.**

Για να το κατανοήσουμε αυτό ας δούμε μια παραλλαγή του παραδείγματος που δίνει ο ίδιος ο Μαρξ. Αν 1 ώρα εργασίας παριστάνεται με 10 ευρώ, σε μια οκτάωρη εργάσιμη ημέρα παράγεται αξία 80 ευρώ. Αν σε αυτές τις 8 ώρες εργασίας κατασκευάζονται 8 τεμάχια ενός εμπορεύματος και η αξία των μέσων παραγωγής που καταναλώνονται για την παραγωγή κάθε τεμαχίου είναι 10 ευρώ τότε η αξία του κάθε τεμαχίου είναι ίση με 20 ευρώ ($80:8 = 10$ ευρώ νέα αξία + 10 ευρώ παλιά αξία). Αν κάποιος κεφαλαιοκράτης καταφέρει να διπλασιάσει την παραγωγικότητα της εργασίας σε σχέση με το μέσο κοινωνικό της όρο έτσι που σε 8 ώρες να κατασκευάζει 16 τεμάχια, τότε η αξία του κάθε τεμαχίου θα πέσει σε 15 ευρώ ($80:16=5$ ευρώ νέα αξία + 10 ευρώ παλιά αξία). Η συνολική νέα αξία που παράγεται σε μία εργάσιμη ημέρα είναι 80 ευρώ, κατανέμεται όμως τώρα σε 16 και όχι σε 8 τεμάχια και σε κάθε τεμάχιο προστίθεται αξία μισής ώρας εργασίας αντί για μίας που ήταν πρωτότερα. Το αποτέλεσμα είναι η ατομική αξία του κάθε προϊόντος να είναι χαμηλότερη από την κοινωνική, δηλαδή την πραγματική του αξία, εφόσον αυτή προσδιορίζεται από τον μέσο κοινωνικό όρο. Ο συγκεκριμένος κεφαλαιοκράτης θα μπορούσε να πουλήσει το εμπόρευμα του στην κοινωνική του αξία κερδίζοντας έτσι μια πρόσθετη υπεραξία 5 ευρώ σε κάθε τεμάχιο. Εντούτοις, επειδή θα πρέπει να διπλασιάσει τις πωλήσεις του, δηλαδή την αγορά πώλησης, εφόσον παράγει διπλάσιο αριθμό εμπορευμάτων πρέπει να πουλήσει το κάθε τεμάχιο φτηνότερα, π.χ. 17 ευρώ. **Όπως παρατηρεί ο Μαρξ, όταν όλοι οι άλλοι όροι μένουν σταθεροί, τα εμπορεύματα μπορούν να κατακτήσουν μεγαλύτερο χώρο αγοράς μόνο με τη σύμπτυξη των τιμών τους.** Και σε αυτή όμως την περίπτωση κερδίζει μια πρόσθετη υπεραξία 2 ευρώ ανά τεμάχιο. Η αύξηση της υπεραξίας που επιτυγχάνεται είναι σε αυτή την περίπτωση ανεξάρτητη από το αν το παραγόμενο εμπόρευμα ανήκει στον κύκλο των αναγκαίων μέσων συντήρησης, αν επηρεάζει δηλαδή τη γενική αξία της εργατικής δύναμης. Επομένως, και ανεξάρτητο από το τελευταίο περιστατικό, ο κάθε καπιταλιστής έχει συμφέρον να αυξάνει την παραγωγικότητα της εργασίας φτηναίνοντας το εμπόρευμά του.

Και σε αυτήν την περίπτωση όμως, η αυξημένη παραγωγή υπεραξίας προκύπτει από την ελάττωση του αναγκαίου χρόνου εργασίας και την αντίστοιχη παράταση της υπερεργασίας. Αν υποθέσουμε ότι ο αναγκαίος χρόνος εργασίας είναι 4 ώρες (αξία της εργατικής δύναμης 40 ευρώ) ο χρόνος υπερεργασίας είναι οι υπόλοιπες 4 ώρες, και επομένως η υπεραξία που παράγεται στον κοινωνικό μέσο όρο είναι 40 ευρώ. Ωστόσο, ο ατομικός μας καπιταλιστής στη 1 μέρα εργασίας παράγει 16 κομμάτια τα οποία πουλάει προς 17 ευρώ το ένα και λαμβάνει συνολικά 272 ευρώ. Από αυτά τα 160 ευρώ αναπληρώνουν το προκαταβεβλημένο σταθερό κεφάλαιο ($16*10$ ευρώ). Από τα 112 ευρώ που απομένουν, τα 40 ευρώ αντιστοιχούν στην αναπλήρωση της αξίας της εργατικής δύναμης και τα 72 ευρώ στην υπεραξία. Έτσι

πλέον στην εργάσιμη ημέρα παράγεται νέα αξία 112 ευρώ για τον ατομικό μας καπιταλιστή αντί για 80 ευρώ που είναι ο μέσος κοινωνικός όρος και η σχέση αναγκαίας εργασίας προς υπερεργασίας από 1:1 που είναι στον κοινωνικό μέσο όρο γίνεται $(40:72 = 1:1.8$ ή $5:9$. Το ποσοστό της υπεραξίας αυξάνεται δηλαδή από 100% σε 180%. Για τον καπιταλιστή μας αρκούν τα $40/112=5/14$ της εργάσιμης ημέρας για την αναπλήρωση της αξίας της εργατικής δύναμης εφόσον σε μία μέρα παράγεται νέα αξία 112 ευρώ δηλαδή περίπου 3 ώρες αντί για 4 που είναι στον κοινωνικό μέσο όρο. Αντιστοίχως η υπερεργασία αυξάνεται κατά περίπου 1 ώρα σε σχέση με τον κοινωνικό μέσο όρο (από 4 σε περίπου 5 ώρες).

Έτσι λοιπόν ο καπιταλιστής μας που εφαρμόζει το βελτιωμένο τρόπο παραγωγής ιδιοποιείται με τη μορφή υπερεργασίας μεγαλύτερο μέρος της εργάσιμης ημέρας απ' ό,τι κάνουν οι υπόλοιποι καπιταλιστές του ίδιου κλάδου. Κάνει ατομικά αυτό που κάνει γενικά το κεφάλαιο κατά την παραγωγή της σχετικής υπεραξίας. Φυσικά αυτή η πρόσθετη υπεραξία εξαφανίζεται όταν γενικευτεί ο βελτιωμένος τρόπος παραγωγής και μαζί εξαφανίζεται η διαφορά ανάμεσα στην ατομική αξία των εμπορευμάτων από την κοινωνική τους αξία. Ο νόμος του καθορισμού της αξίας από το χρόνο εργασίας που σπρώχνει τον καπιταλιστή μας να εισάγει ένα βελτιωμένο τρόπο παραγωγής και να πουλάει τα εμπορεύματα κάτω από την κοινωνική τους αξία, αναγκάζει και τους υπόλοιπους καπιταλιστές να εισαγάγουν το νέο τρόπο παραγωγής για να μπορέσουν να τον ανταγωνιστούν, σαν αναγκαστικός νόμος του ανταγωνισμού. Το γενικό ποσοστό υπεραξίας θα επηρεαστεί, ωστόσο, απ' αυτή τη διαδικασία του ανταγωνισμού μόνο αν η υιοθέτηση του βελτιωμένου τρόπου παραγωγής αφορά κλάδους των οποίων τα προϊόντα ανήκουν στον κύκλο των αναγκαίων μέσων συντήρησης. **Σε κάθε περίπτωση, είτε μιλάμε για τον ατομικό καπιταλιστή είτε για το συνολικό κεφάλαιο, όποτε ακούμε να μιλούν για αύξηση της ανταγωνιστικότητας να έχουμε στο νου μας ότι μιλούν για αύξηση του ποσοστού υπεραξίας, για αύξηση του βαθμού εκμετάλλευσης, δηλαδή για μεγαλύτερη εκμετάλλευσή μας.**

Μία ακόμη παρατήρηση που αξίζει να γίνει, είναι ότι σε αυτό το κεφάλαιο ο Μαρξ δεν αναφέρεται καθόλου στις συνειδητές στρατηγικές της τάξης των καπιταλιστών να μειώσουν την αξία της εργατικής μας δύναμης μέσω των πολιτικών του κράτους όπως π.χ. συνέβη στην Αγγλία το 19ο αιώνα με τους νόμους για το σιτάρι που είχαν ως στόχο τη μείωση της τιμής του σιταριού και επομένως τη μείωση της αξίας της εργατικής μας δύναμης. Αυτό πιστεύω το κάνει για να δείξει την ενδογενή τάση του καπιταλισμού για αύξηση του βαθμού εκμετάλλευσης μέσα από την αύξηση της παραγωγικότητας που φέρνει η εφαρμογή καινοτόμων μέσων και μεθόδων παραγωγής, όταν οι δυνατότητες επέκτασης της εργάσιμης ημέρας είναι περιορισμένες λόγω αφενός της ταξικής πάλης και αφετέρου των ορίων που τίθενται ως προς την μη κατασπατάληση και υποβάθμιση της εργατικής δύναμης.

Όπως γράφει ο Μαρξ στα Grundrisse (τ. 2, σ. 419 : «ο ανταγωνισμός, η ουσιαστική αυτή κινητήρια δύναμη της αστικής οικονομίας, εκτελεί, αλλά δεν καθορίζει τους νόμους της. Γι' αυτό ο απεριόριστος ανταγωνισμός δεν είναι η προϋπόθεση για την αλήθεια των οικονομικών νόμων, αλλά η συνέπεια – η μορφή εμφάνισης με την οποία πραγματοποιείται η αναγκαιότητα τους. Για τους οικονομολόγους, το να υποθέτουν – όπως κάνει ο Ρικάρντο – την ύπαρξη απεριόριστου ανταγωνισμού σημαίνει να προϋποθέτουν την πλήρη πραγματικότητα και πραγματοποίηση των αστικών σχέσεων παραγωγής στην *differentia specifica* [ειδοποιό] τους [διαφορά]. Ωστε ο ανταγωνισμός δεν εξηγεί αυτούς τους νόμους· τους φανερώνει, αλλά δεν τους παράγει.»

Επανερχόμενοι στο κείμενο, φάνηκε από αυτά που είπαμε παραπάνω ότι η αξία των εμπορευμάτων είναι αντιστρόφως ανάλογη προς την παραγωγικότητα της εργασίας. Το ίδιο ακριβώς ισχύει και για την αξία της εργατικής δύναμης επειδή καθορίζεται από αξίες εμπορευμάτων. Αντιθέτως, η σχετική υπεραξία είναι ευθέως ανάλογη προς την παραγωγικότητα της εργασίας. Π.χ. μια μέση κοινωνική εργασία 8 ωρών παράγει πάντοτε αξία 80 ευρώ αν η αξία του χρήματος παραμένει ίδια (δηλαδή αν 1 ώρα εργασίας αντιστοιχεί σε 10 ευρώ). Αν όμως λόγω της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας πέσει η αξία

των αναγκαίων μέσων συντήρησης, δηλαδή της εργατικής δύναμης, από 40 σε 30 ευρώ, η υπεραξία αυξάνεται από 40 σε 50 ευρώ και η υπερεργασία από 4 σε 5 ώρες. **Επομένως, το κεφάλαιο έχει ως μόνιμη εσωτερική τάση και κίνητρο να αυξάνει την παραγωγικότητα της εργασίας για να φτηνώνει τα εμπορεύματα και επομένως και τον ίδιο τον εργάτη.**

Κάτι, που ωστόσο δεν τονίστηκε από τον Μαρξ και έχει οδηγήσει σε πολλές παρανοήσεις είναι το γεγονός ότι **η αύξηση του βαθμού εκμετάλλευσης και η μείωση της αξίας της εργατικής δύναμης δε σημαίνει απαραίτητα φτώχεια του εργάτη από την πλευρά των αξιών χρήσης και των μέσων συντήρησης.** Αντιθέτως, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας μπορεί να έχει το αποτέλεσμα ότι παρότι η αξία της εργατικής δύναμης του εργάτη μπορεί να πέφτει, μπορεί ταυτόχρονα να αντιστοιχεί σε μεγαλύτερο πλούτο και καλύτερη ποιότητα μέσων συντήρησης. Το φτώχεια είναι επομένως σχετικό και όχι απόλυτο. Η σημερινή εργάτρια μπορεί να διαθέτει I.X., πράγμα που ούτε θα μπορούσε να διανοηθεί η εργάτρια του 1920, ωστόσο ο βαθμός εκμετάλλευσης της είναι μεγαλύτερος.

Σε κάθε περίπτωση, τον κεφαλαιοκράτη δεν τον απασχολεί η αξία του εμπορεύματος, που όπως είπαμε με την αύξηση της παραγωγικότητας μειώνεται. Αυτό που τον απασχολεί είναι η υπεραξία που υπάρχει μέσα στο εμπόρευμα και μπορεί να πραγματοποιηθεί με την πώλησή του. Παρότι λοιπόν η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας μειώνει την αξία και φτηνώνει κάθε εμπόρευμα αυξάνει ταυτόχρονα την υπεραξία που περιέχουν. Δεν είναι επομένως παράδοξο το γεγονός ότι ο καπιταλιστής που νοιάζεται μόνο για την παραγωγή ανταλλακτικής αξίας προσπαθεί πάντα να κατεβάζει την ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων του. Και παρότι οι μηχανές δεν παράγουν αξία, μπορούν εντούτοις να αποτελέσουν **πηγή σχετικής υπεραξίας** και γι' αυτόν τον λόγο η απολογητική χυδαία οικονομική θεωρία τους αποδίδει το αυτόνομο status του παράγοντα παραγωγής.

Τέλος, η εξοικονόμηση εργασίας που γίνεται με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας δεν αποβλέπει καθόλου στον καπιταλισμό στη μείωση της εργάσιμης ημέρας, αντίθετα με όλες τις καπιταλιστικές ουτοπίες περί τέλους της εργασίας. Αποβλέπει μόνο στην ελάττωση του χρόνου εργασίας που είναι αναγκαίος για την παραγωγή μιας ορισμένης ποσότητας εμπορευμάτων. Αν η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας οδηγήσει σε δεκαπλασιασμό της παραγωγής αυτό δε σημαίνει ότι ο χρόνος εργασίας του εργάτη θα μειωθεί 10 φορές. Αντιθέτως όπως πριν παρήγαγε 8 τεμάχια μέσα σε ένα οκτώωρο τώρα θα τον βάζουν να παράγει 80. Μπορεί μάλιστα να του παρατείνουν την εργάσιμη ημέρα από 8 σε 10 ώρες και να τον βάλουν να παράγει 100 τεμάχια. Η παραγωγή σχετικής υπεραξίας δε σημαίνει δηλαδή ότι οι καπιταλιστές εγκαταλείπουν τακτικές παραγωγής απόλυτης υπεραξίας, αντίθετα με όσα ισχυρίζονται διάφοροι μαρξιστές περί μιας υποτιθέμενης περιοδολόγησης του καπιταλισμού που τον χωρίζει σε φάση απόλυτης και σε φάση σχετικής υπεραξίας, όπως άλλωστε ο ίδιος ο Μαρξ επισημαίνει στο τέλος του κεφαλαίου αυτού. **Η αύξηση της παραγωγικής δύναμης της εργασίας έχει βασικά ως σκοπό να συντομεύσει το μέρος της εργάσιμης ημέρας που ο εργάτης εργάζεται για την ικανοποίηση των αναγκών του για να αυξήσει ίσα-ίσα το μέρος της εργάσιμης ημέρας που εργάζεται για το κέρδος του καπιταλιστή.**